

Verschenen in *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, jaargang 17, juni 2014, nummer 74

Boekbespreking

Julian Barnes

Hoogteverschillen

Uitgeverij Atlas Contact, 2013

ISBN 978 90 254 4142 5

128 pag. € 10,-

"Je voegt twee dingen samen die nog niet eerder zijn samengevoegd. En de wereld is veranderd. De mensen hebben het op dat moment misschien niet in de gaten, maar dat doet er niet toe. De wereld is hoe dan ook veranderd." Met deze passage opent *Hoogteverschillen* (Levels of life) van Julian Barnes (1946). Het blijkt een leitmotiv in dit essayistisch drieluik, dat op het eerste gezicht een onschuldige geschiedenis lijkt te vertellen over de ballonvaart in de negentiende eeuw, maar in het slotdeel uitmondt in één van de aangrijpendste documenten die ik ooit heb gelezen over rouw en verlies.

Barnes behoort tot de belangrijkste Engelse schrijvers van dit moment. Veel van zijn werk – romans, essays, korte verhalen – wordt wereldwijd vertaald. In 2011 won hij met *Alsof het voorbij is* (The sense of an Ending), een kleine roman over ouder worden, schuld en herinnering, the Man Booker Prize. De meeste van zijn boeken heeft hij opgedragen aan Pat, zijn vrouw en literair agent. Zij overleed in 2008 aan kanker. Over haar gaat *Hoogteverschillen*. 'Ik was tweeëndertig toen we elkaar leerden kennen, tweeënzestig toen ze stierf. Het hart van mijn leven, het leven van mijn hart.' (p. 76) Je voegt twee mensen samen...

In het eerste deel van *Hoogteverschillen* volgen we vooral de geschiedenis van de ballonvaart en de luchtfotografie. Voor Barnes staat de ballonvaart in de negentiende eeuw voor de ultieme vrijheid die een mens kon bereiken, een vrijheid die kerkelijke geboden tartte ('Wie probeerde te vliegen spotte met God', p. 19). We volgen alleskunner Felix Nadar (1820 -1920) - hij fotografeerde, schreef romans en was een begaafd karikaturist. Nadar was verslingerd aan de ballonvaart, én aan zijn echtgenote Ernestine, die, eveneens avontuurlijk aangelegd, met evenveel gemak in het huwelijksbootje stapte als in de mand van zijn ballon. Als zij getroffen wordt door een zware beroerte, verzorgt Nadar haar ruim twintig jaar. 'Beiden waren nu aan de grond gebonden.' (p. 33) Met eenzelfde liefde had Barnes, zo lezen we later, voor zijn eigen vrouw willen zorgen. Voor hen liep het heel anders, want tussen diagnose en dood zaten slechts 37 dagen.

'Je voegt twee dingen samen (...) en soms werkt het, soms ook niet.' (p.39) Dat geldt voor de fictieve liefdesgeschiedenis in het tweede deel tussen toneelspeelster Sarah Bernhardt, een naam die zelfs nu nog voor velen een mythische klank heeft, en Fred Burnaby, militair en bohemien. Ook zij pionierden in de ballonvaart. Als Bernhardt het aanzoek van Burnaby afwijst, laat ze hem verslagen achter. Later sterft hij door een speerstoet in zijn hals tijdens de de slag bij Aboe Klea.

Maar dan het derde deel. Als een speerstoet of de crash van een ballon, zo ervaart Barnes zijn verdriet bij de dood van zijn vrouw. Wanneer twee mensen die ooit samengevoegd zijn, uit elkaar worden gerukt. Van de weidse perspectieven en het avontuur van de ballonvaart tuimelt de lezer met hem mee naar de donkerste en teerste plek waar een mens kan verblijven, diep in zichzelf, daar waar geen perspectief meer is, alleen wanhoop en verdriet. Daarbij komt – en de verhalen over de ballonvaart zijn daar een prelude op – dat Barnes dood en verlies wil duiden zonder toevlucht te nemen tot

ideeën van een God of een hiernamaals. 'Toen we God doodden –of in de ban deden -, doodden we onszelf (...) Geen God geen leven na de dood, geen wij. We hadden natuurlijk gelijk om Hem te doden, die eeuwenoude, denkbeeldige vriend van ons (...) We zaagden de tak af waarop we zaten.' (p. 95) Er is geen verklaring of diepe betekenis voor haar dood te vinden: 'Het is gewoon het universum dat zijn gang gaat.' (p. 83) Woorden die hem overigens geen enkele troost te bieden hebben: 'Misschien waren ze een manier om andere, valse vormen van troost tegen te gaan.' (p. 83) 'Ik geloof dat dood dood is.' (p. 86)

Dan volgen we Barnes dertig pagina's op de voet door de donkerste periode van zijn leven. Er is geen routekaart voor rouw. Indringende observaties over hoe hij de woorden en de houding van vrienden weegt. De meeste worden te licht bevonden. Aan de clichés en het eufemistisch taalgebruik (bijvoorbeeld 'overgegaan' in plaats van 'gestorven') ergert hij zich stierlijk. Het raakt hem als anderen de naam van zijn vrouw niet meer noemen of als ze niet reageren als hij haar bij gelegenheid noemt. Als hij weer vaste grond onder zijn voeten krijgt, de huilbuien ophouden, het concentratievermogen terugkeert, memoreert hij ook het moment waarop hij 'met terugwerkende kracht de uitslag van het examen waarvoor sommige vrienden geslaagd en andere gezakt zijn herroept'. (p. 126)

Geregeld zette ik in de kantlijn een uitroepteken. Natuurlijk, de woorden die Barnes aan zijn rouw geeft zijn eloquent en doordacht. Hij confronteert de lezer met zijn eigen (on)vermogen om met verlies om te gaan. Maar ook bevestigt hij, zonder ons vak te noemen, het belang van geestelijke verzorging: 'Verdriet is een menselijke gesteldheid, geen medische, en hoewel er pillen zijn om ons te helpen het -en al het andere- te vergeten, zijn er geen pillen die het genezen. De door verdriet overmanden zijn niet depressief, alleen maar in gepaste, betamelijke en rekenkundige zin ('het doet precies zoveel pijn als het waard is') bedroefd.' (p. 79)

Niet toevallig heeft Barnes ervoor gekozen om zijn boek op 20 oktober 2012 te besluiten. Het is dan precies vier jaar geleden dat zijn echtgenote overleed. Ook in dit bijna onopgemerkte gebaar schuilt de behoefte van mensen aan – persoonlijke - rituelen rondom sterven en dood: een ijkpunt om even te verstillen, te voelen en terug te blikken, met of zonder God.

Eric de Rooij
Geestelijk verzorger Amstelring (ouderenzorg Amsterdam)